

Ці моменти підсилюються невизначеністю на ринку споживання благ та соціальних послуг, загальним кризовим нестабільним станом суспільства, певною нерозвиненістю соціально-психологічної культури людини, засиллям зманіпульованої інформації споживацького типу, тотальним впливом на вольовий вибір індивіда надпотужним впливом бізнесових структур та ін. факторами й чинниками.

В якості сучасної методології й практики поведінкової економіки, лібертаріанський патерналізм пропонує адекватні форми впливу на особистість в напрямі її ідентифікованого раціонального вибору – у напрямі соціально-економічних дій та рухів, оптимальних стосовно життя, здоров'я, добробуту, людини, стратегії й тактики поведінки, у першу чергу, в сенсі «підштовхування» індивіда до найбільш вдалих для нього рішень.

Лібертаріанський патерналізм наполягає на тому, що людина повинна мати на увазі, перш за все, довготермінову вигоду (у вигляді добробуту та ін. – Автор), при цьому обмежено керуватися тимчасовими мотивами, настановами, орієнтирами, які мають переважно ірраціональну природу.

Для цього людина має пролонговано підвищувати рівень загальної культури, інформаційної, зокрема, бути свідомою в своїх діях стосовно загальної безпеки – суспільної, природної, одночасно фокусуючи увагу на важливість раціонального ставлення до власного здоров'я, своїх стосунків зі світом споживання – матеріальних і духовних благ, соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Мизес Л. Человеческая деятельность. Челябинск: Социум, 2008. 356 с. С.28
2. Роуз, Річард. Як розуміти посткомуністичні перетворення. Підхід «із глибини» / Пер. з англ. В. В. Вишневого. К.: Укр. Письменник, 2012. 317
3. Ушакова Н. Г., Помінова І. І. Поведінкова економіка в парадигмальній структурі сучасної економічної теорії. Бізнесінформ, №9, 2019. С. 1-14

Шейко Сергій Володимирович

кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавського державного аграрного університету.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІСНУВАННЯ ТА СУТНОСТІ ЛЮДИНИ В ПРОСВІТНИЦТВІ

Філософсько-концептуальні основи французького Просвітництва відображають соціально-моральні основи людського буття. Згідно з творцями Просвітництва, гуманність – це головна добродієвість, а всі інші моральні чесноти – похідні від неї. На думку засновника французького Просвітництва XVIII ст. Вольтера, загальним принципом будь-якої моралі є положення: «якщо ти маєш сумнів, утримайся від дії, як справедливої

так і несправедливою». Від одного кінця світу до іншого завжди буде почуте загальноприйняте визначення: «не роби того, чого ти не хотів би, щоб заподіяли тобі». Весь світ, за твердженням французького просвітника, визнавав необхідність людської порядності. Вольтер запитує: «звідки виходить ця однастайність, якщо не від верховного інтелекту, великого Деміурга» [3, С. 501]. Постановка та відповідь мислителя на подібні питання характеризує дійсність його світогляду в межах моралі та соціальної філософії.

Важливе місце у вольтерівському світогляді займають роздуми про людину як природну та соціальну істоту, спрямовані проти філософсько-релігійної та теологічної антропології. Вольтер вважав, що справжня сутність людського існування полягає в отриманні результатів пізнання природи та в різноманітних формах практичної діяльності. Пізнання та визначення моральної сторони соціальної філософії французького просвітника ставить собі за мету зведення дій людини до так званих «природних потягів».

Заперечуючи теологічний погляд на суспільство, мислитель доводив, що моральні норми та юридичні закони, необхідні для регулювання суспільних відносин, створюються спільнотами людей. Більшість законів мають «видимість довільних, вони залежать від інтересів, пристрастей та думок тих, хто їх вигадав, від клімату місцевості, в якій люди об'єдналися в суспільство». Всі існуючі історичні народи називають добродійним те, що «відповідає встановленим ними законам, а злочинним те, що їх порушує» [2, С. 269]. Характеризуючи плюралізм принципів моральності, Вольтер констатує втілення природного закону людського співіснування, відображеного в «золотому правилі»: «вчиняй з іншими так, як ти хочеш щоб вчиняли з тобою». Гуманістичні принципи моральної поведінки розглядалися просвітником як такими, що повністю відповідають інтересам кожного індивіда, що діє під впливом «любви до себе».

Важливим принципом визначення моральної основи людського буття є свобода волі людини. Як зазначає французький філософ, «не існує питання більш простого, ніж питання про свободу волі, але й немає іншого питання, з приводу якого люди більш за все плуталися». На його думку, «свобода – це виключна можливість діяти... я володію волею, мені властива здатність діяти» [2, С. 259]. При визначенні концепції свободи волі людини у Вольтера яскраво проявляється дійсна філософська позиція. На його думку, саме Бог є причина свободи людини, а матерія не здатна просвітити, не можна отримати від неї здатність волевиявлення.

Дейзм світогляду Вольтера проявляється у спробі знаходження достатньої основи принципу свободи волі людини. Він стверджує, що «буття існує вічно, воно нескінчене, всі інші істоти виходять зі нього, воно могло повідомити їм свободу, як повідомило їм рух і життя». Рівень людської свободи не однаковий, а залежить певною мірою від просвітництва. Людина може укріпити власну свободу, привчаючи себе до освіти. Індивіду не властива абсолютна свобода, в такому відношенні людина зрівнялася б із Богом, а

насправді задовольняється окремою її частиною. Оскільки свобода визначається в загальному розумінні як можливість діяти, то саме верховне буття, на думку Вольтера, будучи могутнім, є «самим вільним із усіх істот». Поняття «Бог», «душа» – ці абстрактні терміни придумані для «полегшення суджень».

Вольтер також вказує на неминучість людської долі, як на загальний закон природи. В межах необхідної дії фатуму людина, згідно французького просвітника, являє собою дуже жалюгідну істоту, що розпоряджається в своєму короткому житті лише деякими «миттєвостями перепочинку, окремими хвилинами задоволення та тривалим рядом сумних днів» [3, С. 521]. Аналізуючи зміст вольтерівського принципу свободи волі людини, можна стверджувати його абстрактний характер. Вольтер розмірковує: «розум діє в силу необхідності, воля детермінована розумом, отже, воля детермінована абсолютною волею й по суті людина не вільна» [2, С. 263].

Філософія Просвітництва скидала з п'єдесталів схоластичний формалізм, абстрактні форми мислення, в свою чергу, вимагала наукової освіти та втілення принципів розуму. Ця негативна сторона французької філософії відносилась «руйнівно лише до того, що було зруйновано в середині себе», стверджував Г. Гегель, зокрема в сфері політики, права, релігії та моралі [6, С. 389].

Німецький філософ справедливо зауважував, що релігія у Франції XVIII століття не була очищена М. Лютером, у ній панувало зневажливе марновірство, попівщина, низький спосіб мислення та головним чином розтринькання багатства, існування в достатку панівних класів при загальній злиденності народу. Безсоромність, несправедливість досягали неймовірних меж, звичаї лише відповідали нищоті установ, спостерігалася безправність індивідів у громадянському й політичному відношеннях, у сфері совісті та мисленні.

Аналізуючи соціально-історичні аспекти філософії Вольтера, Г. Гегель констатує, що в «практичному державному житті» вони й не думали про революційні зміни, а лише бажали загального покращення, але «головним чином суб'єктивно», тобто бажали і вимагали, щоб уряд знищив зловживання. Просвітники радили давати спадкоємцям трону гарне виховання, рекомендували монархам бути бережливими. Події французької революції мали загальну основу та спрямованість проти безкомпромісної впертості упереджень панівних класів і, головним чином, проти «зарозумілості, повної дурості, користолюбства».

Вольтер та його сподвижники могли мати лише загальну ідею про те, як повинно бути, а не вказували на практичний спосіб здійснення. Філософи висували й відстоювали принципи просвіти та послідовного мислення. Люди не повинні більше бути «неосвіченими профанами ні по відношенню до релігії, ні по відношенню до права». Право особи на індивідуальну свободу люди героїчно завоювали за допомогою власного «великого генія, теплоти почуттів, полум'яності розуму й мужності» [6, С. 390]. Вольтер та його

послідовники наполягали на тому, що власна самотність особи, розум людини є джерелом загальної поваги. На думку Г. Гегеля, в цьому проявляється «фанатизм абстрактної думки» у філософії французького Просвітництва.

Вольтер, аналізуючи поняття «фанатизм», ототожнював його з марновірством. Людина, у якій проявляються марева, яка сні приймає за дійсність, а фантазії за передбачення, «хто вбивствами підтримує своє безумство – фанатик». Проти безкомпромісного фанатизму, на його думку, дієвим є лише один засіб – «філософський дух, який поширювався від людини до людини, пом'якшував звичаї людей» [4, С. 461]. Лише просвіта та філософія приносять душевний спокій, а фанатизм не сумісний зі спокоєм. На думку Вольтера, важливе місце в поясненні моральних основ людського існування займають духовно-іраціональні чинники. Просвітник стверджує, що можна цілу вічність дискутувати стосовно питань «фізики та моралі», але саме «інстинкт завжди буде правити всією Землею, оскільки пристрасті породжені інстинктом, а вони завжди будуть володіти нами» [1, С. 576]. Розумне виховання укріплює моральні почуття в людях, звідси виникло почуття гідності, що становить стрижень суспільства. В цьому відношенні, на думку Вольтера, філософи в усі часи були самими порядними людьми на світі.

Французький просвітник переконує, що в основі дійсного відображення моралі набагато більшим є сенс визнавати існування Бога. На думку Вольтера, необхідним є для загального блага людей допускати існування Бога, який виступає в ролі судді, який «винагороджує та мстить», слугує «одночасно для нас утримувачем і втіхою». Просвітник переконаний в тому, що «якби Бога не було, його слід було б вигадати» [5, С. 681-682]. Духовно-практичною передумовою вольтерівського деїзму стало положення, що отримало назву «соціальний аргумент». Згідно нього без віри в божественне правосуддя, що необхідне для суспільства, неможливим було б неухильне дотримання «морального природного закону». Мислитель наполягає на тому, що «Бог – істота нескінченно наділена розумом – має бути безмежно справедливим». Важливо визнавати Бога в його дійстичному виразі.

Втілення дійстичного світогляду в галузі моралі сприяло практичній реалізації ідеалу «освіченого правління» та «суспільного договору». Вольтер намагається докорінно переосмислити у своїх філософсько-історичних працях реальний зміст релігії, використовуючи її в інтересах прогресивного соціального перетворення. Просвітник сподівався, що можна «пером і словом» просвітити людей та втілити дійсні принципи моралі. «Теїзм», на його думку, єдино вірна релігія, що існує «без корпорації, без культу, без обрядів, без схоластичних диспутів та хибного пориву» [5, С. 626]. Дійстично вивірена релігія розглядалася в Просвітництві як дієва та необхідна альтернатива марновірства.

В соціальному плані деїзм Вольтера та його однодумців із «соціальним аргументом» відіграв прогресивну роль, займаючи важливе місце в ідео-

логічній підготовці Великої французької революції. В цьому полягає конструктивне значення втілення дійсних принципів в сферу соціально-політичних та духовно-моральних відносин. До кола найважливіших слабких сторін соціально-морального постулату просвітницького деїзму належала теза про «божественне правосуддя». Просвітник вважав, що основна маса злодіянь виходить від «нерозумних володарів», які використовують владу для того, щоб спустошити світ. За деспотичні дії правителів народи повинні дорікати лише собі та негідним законам, що створені ними.

В межах дійсних суперечностей Вольтер стверджував, що Богу не вистачило могутності для перемоги над фізичним і моральним злом. Обмежений в своїй могутності Бог постає як «Майстер», що створив «механізм природи» із наявного матеріалу, властивість якого він не в змозі змінити. Деїзм став філософською платформою Великої французької революції. Якобінці ввели у Франції на початку революційних подій дійсний культ Верховної сутності в якості загальнообов'язкової «громадянської релігії». В процесі обґрунтування П. Робесп'єром в Конвенті декрету про новий культ пролунало ряд дійсних доводів Вольтера про те, що якби Бога не було, його потрібно було б вигадати.